

QUÈ ÉS EL LIBERALISME?

S'anomena liberalisme la filosofia política –i per extensió la teoria social i econòmica– que a partir d'una ètica individualista considera el respecte a les llibertats personals i la lliure iniciativa dels individus (que econòmicament es concreta en la primacia dels mercats) com la regla que permet el desenvolupament de la personalitat humana i l'extensió de societats creadores de benestar.

Per a un liberal, l'ètica, la política i l'economia han de ser regides tenint com a norma els següents principis universals i recíprocs:

- el dret a la diferència, com a expressió de la pròpia personalitat,
- la promoció de la llibertat personal, sense acceptar cap limitació excepte les que es deriven dels drets dels altres,
- la determinació a seguir la pròpia consciència, sense acceptar cap dogma –ni de caire polític ni de caire religiós,
- la limitació i el control del poder estatal a través d'instàncies públiques, perquè es veu en principi com un perill per a l'individu,
- el lliberalisme polític; entenent com a tal que tota política i tota ètica han de ser jutjades per les conseqüències (pràctiques) que provoquen i no pels principis (teòrics) que invoquen.

Una societat, un individu o una economia seran més liberals en la mesura que promoguin més la diversitat i la tolerància i restringeixin el paper de l'Estat en benefici de la iniciativa privada.

Aquests drets per a ser liberals han de ser universals (no es poden negar a ningú) i recíprocs (tots ens els podem atorgar i exigir mútuament). Un liberal es diferencia radicalment d'un conservador perquè no creu que la regla per a comprendre la realitat sigui la de la tradició o la de la (suposada) història. La regla per a comprendre la realitat és, per contra, l'autonomia individual i la racionalitat conceptual. El passat no determina el futur.

El liberalisme es presenta, a un primer nivell com:

- Una teoria moral: Individualisme, universalisme i ètica teleològica i de mínims.
- Una teoria econòmica: Reivindicació de la capacitat de iniciativa privada i Estat no intervencionista. Lliure mercat.
- Una teoria jurídica i política: Valoració central del paper dels drets individuals i de la diversitat. Lliberalisme i Republicanisme.

- Una teoria del coneixement: Escepticisme, indeterminisme i centralitat de l'experiència sobre qualsevol teoria abstracta. La prova de la veritat d'una teoria és la pràctica.
- Una teoria psicològica: L'individu ha de tenir prou personalitat (de vegades s'usa el mot "caràcter") per defensar les pròpies opinions contra la massa. Cal lluitar contra totes les formes de la fascinació i específicament contra el "servatge voluntari", és a dir, la fascinació que provoquen els líders. Un humà adult és el seu propi líder.

Contra el que de vegades es diu, la paraula "liberalisme" no prové etimològicament de "llibertat", terme que als fundadors de la teoria en el s. XVIII més aviat els feia por (perquè l'associaven a desordre), sinó de "liberalitat", concepte que inclou a a l'època les relacions humanes voluntàries, no agressives i, especialment, les dels pares amb els fills i les dels veïns entre sí. Al XVIII, educar "liberalment" un fill significava donar-li una capacitació (intel·lectual o econòmica) que fes possible que aquest fill campés pel seu compte o, com es diu ara, "es busqués la vida". Ser "liberal" al segle XVIII significava que en aspectes no reglats de la convivència amb el propers, hom optava per l'actitud de tolerància, o la màniga ampla. "Liberal" era un tarannà, més que no una doctrina. Així, per exemple, Sebastià Farnés, en la seva *Paremiologia catalana comparada* (publicada només el 1996, però recollida a finals del segle XIX), recull la dita:

Liberal i ben parlat estaràs bé amb ton veïnat.

Per a molts pensadors liberals, encara avui, el liberalisme és més "una manera de ser" que no pas una teoria –o, encara pitjor, una doctrina– que hom considera sempre un reduccionisme i que, despectivament, al s. XIX hom anomenava "liberalisme doctrinari". Així, per exemple, Popper i Berlin s'autodefinirien com a "liberals", tot i que el seu pensament no tingui gaire en comú. Ser liberal és assumir primordialment l'actitud i la determinació pràctica de respecte a les lliures decisions dels altres, acceptant la capacitat de creixement, de pròpia iniciativa i de lliure decisió de cada individu i exigint –alhora- el recíproc respecte a la vida privada i a la lliure iniciativa de tothom.

Històricament, el liberalisme es presenta com una teoria de l'estat mínim que vol recuperar el protagonisme de l'individu i donar el control del poder de l'estat a la societat sense intermediaris –o amb el mínim de mediacions possibles. En conseqüència, està contra el proteccionisme, contra la burocràcia i contra l'Estat intervencionista (també anomenat "estat providència"). En definitiva, menys lleis són millors lleis i –específicament- no hi pot haver, en cap cas ni sota cap circumstància, lleis que vulguin regular la vida privada dels individus que sempre han de ser considerats lliures i iguals seguint la màxima de Bentham: "tothom val per u i cadascú només val per u".

DUES FONTS DEL LIBERALISME.

Filosòficament, el liberalisme neix d'una doble deu i pot ser argumentat a través de dues formulacions contradictòries:

- Per una banda hi ha la teoria dels “drets naturals” (en la seva versió de Locke) segons la qual els drets a la vida, la llibertat i la propietat (el que avui s’anomenen “drets de primera generació”) són innats i obvis per si mateixos perquè, si no existissin com a prima facie, la vida humana seria del tot impossible. En conseqüència, el liberalisme neix de la defensa d’aquests drets. L’estat no ha de fer res que pugui significar una limitació d’aquests drets bàsics i, al contrari, ha de promocionar-los. Els drets naturals poden provenir de la naturalesa humana, de la “recta raó” secularitzada o de Déu. Per als partidaris del dret natural, aquest no neix de l’experiència humana “a posteriori”, sinó que es previ i fa possible la sociabilitat. En la formulació de Locke tot individu és “senyor absolut de la seva persona i de les seves possessions, amo i propietari de la seva pròpia persona, de totes les seves accions i del seu treball”. El dret natural de la propietat deriva del treball el qui a través “del seu saber i la seva indústria” transforma la natura, no necessita que ningú li atorgui cap dret de propietat: se l’ha fet seu a través del treball. De la mateixa manera que hi ha drets naturals en l’àmbit privat, també n’hi ha en l’àmbit públic i estan recollits en una constitució, que és un pacte o “comú consentiment”.

La formulació dels drets naturals ha estat discutida, però té un fons comú inalterable. La Declaració de la revolució francesa diu: “Aquests drets són: la llibertat, la propietat, la seguretat i la resistència a l’opressió”. La Declaració d’Independència dels Estats Units (redactada per Jefferson) proposa: “... tots els homes van ser creats iguals, el Creador els va dotar de certs drets inalienables, entre els quals, la vida, la llibertat i la recerca de la felicitat”. Condorcet i Paine en un Projecte de declaració de drets (1793) en feien una versió molt més moderna: “Els drets naturals de l’home són: la llibertat, la igualtat, la seguretat, la protecció social i la resistència a l’opressió”.

- Però, a més, hi ha un segon origen del pensament liberal que és l’utilitarisme. Per a aquesta escola filosòfica, la llibertat és el criteri més útil per arribar a la felicitat. La regla utilitarista de cercar “el màxim bé per al màxim nombre” (proposada per Beccaria i desenvolupada per Bentham) exigeix la màxima llibertat dels individus. Per a l’utilitarisme, els drets naturals són falòrnies, ficcions útils que els humans han creat, però que no tenen existència real. Qualsevol dret és una creació social. Segons John Stuart Mill (que en aquest aspecte segueix Hume), l’estat podria, en hipòtesi, retallar alguna llibertat (p.ex.: la propietat) per augmentar la felicitat global de la societat (p.ex.: construir una carretera).

QUATRE IMPLÍCITS EN EL LIBERALISME.

En tots dos casos, les posicions liberals han de donar per suposades quatre hipòtesis:

- Que la llibertat com a regla és sempre un bé i no un mal. Això no és tan obvi com sembla. El paternalisme (tractar adults com si fossin incapacitats) és prou estès arreu. Moltes cultures han vist la llibertat com una font de conflictes i han decidit restringir-la: per exemple, a Occident els pares poden limitar la llibertat dels fills menors “pèl seu bé” (perquè se suposa que tenen més experiència) i en les cultures on els matrimonis són concertats pels pares hi ha menys divorcis. Però per a un liberal, els fracassos de la llibertat es deuen a un exercici insuficient i no es curen amb menys llibertat sinó amb més. De la mateixa manera que “ser un nen petit” es cura amb l’edat, el perill que hi pugui haver en la llibertat es cura amb l’exercici.
- Que la llibertat és “natural” en l’home. Tampoc no és tan obvi: hi ha, és un fet, esclaus feliços i molts individus que prefereixen la seguretat a la llibertat. Òbviament no és difícil imaginar un escenari en què un augment de llibertat disminueix la felicitat (en les relacions de parella, en el món dels sentiments) i també en el camp econòmic. Per a un liberal aquests exemples només demostren que les persones tenen por. El que és natural, en el cas dels humans va més enllà de la seguretat biològica. Els humans tenen llenguatge i la naturalitat de la llibertat arrela en el fet que, naturalment, som lingüístics. A un altre nivell, l’exemple del comerç, sovint invocat per Voltaire i Montesquieu, demostra també que la llibertat és natural i, a més, pacífica. El comerç és més just com més lliure.
- Que la llibertat no ha de tenir límits –o ha de tenir-ne els mínims possibles. És el problema de la llibertat i la llei. Per a un liberal l’Estat ha de fer el mínim possible de lleis i ha d’actuar segons el principi de subsidiarietat: tot el que pugui fer l’individu –i per tant també tots els pactes particulars que pugui subscriure- no ho ha de fer cap instància suposadament superior.
- Que la llibertat és eficaç. La protecció de la llibertat i dels drets de propietat produeix més diversitat en la vida, però també (al mateix temps) és més eficaç des del punt de vista del progrés econòmic. Sempre cal tenir present que, en cas de conflicte entre eficàcia i llibertat, és aquest darrer principi el que ha de passar pel davant.

LA LLIBERTAT DELS LIBERALS.

El liberalisme fa referència fonamentalment a la llibertat (en singular) entenent que aquesta llibertat no és, però, una finalitat en ella mateixa ans, com va dir John Stuart Mill, un instrument per tal de fer que els humans siguin més feliços, és a dir, gaudeixin més de la seva diferència i d’aquesta manera, a través de la complementarietat dels diversos individus, hi hagi possibilitat d’una vida més creativa. Només perquè hi ha llibertat individual hi ha, també, possibilitat de col·laborar per al profit mutu. D’una manera un xic ahistòrica podríem iniciar el liberalisme –almenys com a actitud i no com a doctrina- quan al *Discurs Fúnebre* per als caiguts al primer any

de les Guerres del Peloponès, Pèricles proclamà davant els Atenesos que: *la llibertat és la nostra norma de govern.*

La llibertat dels liberals és la dels individus. Molts liberals fins i tot neguen que tingui sentit el mot “societat” (sovint usat per a fer demagògia). En tot cas, en cada societat hi ha moltes societats –no sempre amb els mateixos interessos– igual que en una ciutat conviuen, en realitat, ciutats ben diverses. La llibertat, l’entenen els liberals com a diversitat i, per tant, resulta contradictòria amb la igualtat (d’aquí el debat amb el socialisme, que tendeix a unificar conductes). Implica també la reivindicació de la pròpia opinió subjectiva contra el parer de la comunitat, que de vegades alguns liberals consideren com una ficció interessada –(d’aquí la relació polèmica amb el comunitarisme i el personalisme defensats per l’església catòlica que, per cert, durant anys, considerà que el ser liberal era motiu d’excomunió eclesiàstica).

La llibertat s’entén en el liberalisme de dues maneres:

- *Llibertat negativa*: Alliberar-se de... no dependre de... (*free from*).
- *Llibertat positiva*: Capacitat d’actuar en vistes a... (*free of*).

Tant en un aspecte com en un altre, la llibertat és valuosa en la mesura que fa possible la felicitat. L’Estat ha de garantir que els individus no seran molestats, que es potenciarà la seva iniciativa (amb el límit del necessari per a garantir les llibertats de tothom) i que la competència entre individus no serà coartada. L’individu és el millor jutge dels seus propis interessos i, en conseqüència, a ell sol li pertoca decidir sobre les seves condicions de col·laboració amb els altres.

La llibertat val per al liberalisme no utilitarista com un dret natural. Això significa que en l’estricta definició d’home, la llibertat és indèstria de la vida humana tal qual. Quan hom parla de “dret natural” això no significa que es tracti de cap idea innata. Es vol significar que la vida humana no és pensable sense l’exercici de la llibertat (entesa com a autodeterminació). En general la prova de la “naturalitat” de la llibertat (i del dret a la propietat) es fa per reducció a l’absurd: en una societat sense llibertat, propietat o dret a la vida l’existència seria miserable i inhumana.

La llibertat ha de ser “igual per a tots”. Rawls matisaria que només hi poden haver diferències de drets quan el tracte diferent acaba donant com a resultat millores per a tots. La llibertat dels liberals es diferencia de la dels “anarcoliberals” nord-americans en el fet de posar l’accent en la necessitat d’un dret comú (i, per tant, d’un estat que el garanteixi) per fer possible la vida i a la seguretat.

L'ètica de la llibertat és –també– una ètica de la responsabilitat. La maximització de l'interès porta aparellada la maximització de la responsabilitat, entesa com autodisciplina i com acceptació de les conseqüències dels propis actes.

Els drets són drets “de” (efectius i exigibles), més que vagues creences “en”. Val a dir, cap dret o cap llibertat es pot satisfer amb la seva simple formulació teòrica sinó que exigeix una realització pràctica. La llibertat, tot i que s'expressa a través de formes (jurídiques, econòmiques...) no pot ser mai “formal”, és a dir, purament teòrica. Per això és falsament liberal la teoria d'alguns conservadors –per exemple Ortega y Gasset– quan identificaven el liberalisme només amb una manera de comprendre el món (el que Ortega anomenava “talante”). Sense pràctica de la llibertat no hi ha llibertat. I el mateix succeeix sense llei i educació pública, garantida per l'estat, o per una instància equivalent, per a tothom.

El liberalisme no ha amagat mai que els drets i les llibertats tenen un caire de càlcul egoista. Si vull llibertats per als altres és, també, perquè així la meua pròpia llibertat quedarà més ben garantida. Ningú (excepte un pervers) no podria ser feliç voltat de persones dissortades. Les llibertats són expressió de l'energia creadora dels individus i, per tant, cada individu té el dret de fruit de la recompensa resultant de la seva capacitat de creació. La llibertat liberal només pot existir ampliant-se constantment.

LA IGUALTAT DELS LIBERALS.

En el debat amb socialistes i comunitaristes el tema de la igualtat ha aparegut abastament. És fàcil acusar el liberalisme d'augmentar les desigualtats socials (“El liberalisme és la tomba de la llibertat”) i sovint se sent encara la crítica econòmica del liberalisme com a “teoria a favor dels rics”. La igualtat bàsica dels liberals és la igualtat de drets: val a dir, fonamentalment, la igualtat d'oportunitats.

El primer que cal accentuar és que el liberalisme no és un conservadurisme. La formulació conservadora més clàssica es resumeix en la famosa dita dels carlins catalans: “Tal hem trobat, tal deixarem”. Una versió més sofisticada es recull en la també coneguda afirmació: “Cal que tot canviï, per tal que res no canviï”. El liberalisme, però, considera que la llibertat és una forma de dinamitzar la societat i d'ajudar al canvi social. Per al liberalisme el mercat és un mecanisme just perquè premia el mèrit (la capacitat, el bon servei...) per sobre d'altres consideracions (origen familiar, tradició...). La regla del mercat és la competència, en el doble sentit de coneixement (competència professional) i competitivitat. Això no significa, però, que “tot” hagi de dependre de la iniciativa privada. En altres paraules, malgrat l'opinió d'alguns liberals individualistes nord-americans, és perfectament liberal que certes llibertats siguin defensades i garantides per l'estat

perquè es consideren prou importants com per situar-les al marge de la competència entre particulars, garantint així la igualtat.

Hi ha un tipus d'igualtat bàsica: la igualtat davant la llei. Els drets humans bàsics ens acompanyen al llarg de tota la vida i no poden ser alienats (p.ex.: ningú no pot decidir convertir-se en esclau). Tot contracte que impliqui desigualtat de drets és nul de ple dret.

Els liberals defensen una forma concreta d'igualtat: la igualtat d'oportunitats i rebutgen, en canvi, la igualtat de resultats, pròpia de les teories socialistes. Tothom ha de tenir el mateix dret d'accés a l'educació, a la justícia i a la seguretat, però a partir d'aquí, cal que cadascú s'espavili i faci valer les seves capacitats que són (naturalment, per raons d'ordre biològic) fonamentalment distintes. Posant un exemple de l'esport: tothom té dret a entrenar-se, però no tothom pot acabar el primer en la cursa.

el comunitarisme nega el principi bàsic de la igualtat d'oportunitats. Consideren que comunitats diferents han de tenir drets diferents (per exemple cal respectar els drets de la comunitat que emanen de la tradició, àdhuc si això significa que, per exemple, en alguna societat les nenes tenen menys drets que els nens). El liberalisme, en canvi, és una teoria republicana. Tothom té el mateix dret: tothom val per un i ningú val més que un. Les regles del joc han de ser iguals per tothom (independentment de raça, religió...) i, per tant, l'Estat ha de ser un àrbitre neutral.

El socialisme, seguint amb l'exemple de l'esport, pretén que tothom guanyi la mateixa medalla. Però això l'únic que provoca és que ningú no s'esforci a entrenar-se. El liberalisme, en canvi, premia l'esforç. Òbviament hi ha el problema de com assegurar la igualtat d'oportunitats. Per això és just que l'Estat fixi una política redistributiva que permeti als més desafavorits per causes diverses (manca de salut, manca de cultura...) no haver de trametre als seus hereus una condemna per vida.

El liberalisme creu en la competència i, òbviament, la competència crea desigualtat; però aquesta desigualtat pot ser justa si apareix com a conseqüència del talent. Vist que el fill d'una família pobra pot tenir igual o més talent que el d'una família rica, en una economia de mercat –si l'estat és neutral i les institucions promocionen el talent per comptes de l'estatus– la competència serà una forma de progrés social.

En les societats estamentàries (feudals o socialistes) el llinatge és la forma d'organització social. Per naixement, alguns individus (els fills dels aristòcrates a Espanya, els ulemes que provenen del llinatge de Mahoma en la religió musulmana, els membres del Partit Comunista a la Cuba de Castro) tenen avantatges hereditaris o –de vegades- desavantatges insuperables (els descendents de xuetes a la Mallorca del XIX, els gitanos a l'Espanya rural de finals del segle XX...). Aquesta desigualtat és injusta; però no seria injusta la desigualtat que prové de treure beneficis per haver

fet un descobriment científic, per fer una música que agrada als joves, o per ser més ràpid o més àgil, per exemple, en el cas d'un jugador de futbol.

En una societat democràtica, el fet de la desigualtat de resultats seria biològic (amb metro trenta no es pot jugar a bàsquet a la NBA) o conseqüència del mèrit (haver inventat, per exemple, un nou estri) però l'estat ha de vetllar per tal que tothom tingui les mateixes oportunitats per tal de situar-se correctament al mercat. El liberalisme no reconeix, doncs, cap altre element que el mèrit per tal de progressar en la lluita per la vida. Qualsevol que demani drets particulars per a un grup (per motius religiosos, o nacionalistes per exemple) ha de ser considerat un adversari del desenvolupament social.

Imaginem que a la nostra societat hi ha 100 milions d'individus, tots iguals pel que fa a riquesa (100 euros cadascú) i tots amb un talent similar, però amb una petita excepció: les cançons d'en Pepet ens agraden molt i tots estem frisant per escoltar el seu nou CD "Pepet Sound" que val 10 euros. Amb això el nostre patrimoni baixarà a 90 euros, mentre el d'en Pepet pujarà a 1.000.000 d'euros. Així (tan sols per efecte de la circulació justa del dret de propietat) en Pepet serà onze milions de vegades més ric que cadascú de nosaltres! Però l'Estat no podria argüir la desigualtat resultant de riquesa per impedir que cadascú usi com li plagui la seva riquesa.

LA FRATERNITAT DELS LIBERALS.

El trílogi republicà (llibertat/igualtat/fraternitat) té en aquest darrer mot l'escull més complex. La fraternitat per a un il·lustrat no significava però, que "tots els homes són germans" sinó que tots els homes tenen, políticament, una dependència de la llei que els agermana en la mesura que els seus drets emanen d'una Constitució igual per a tothom (és a dir, republicana). En general, els utilitaristes consideren, com Bentham, que no hi ha drets naturals: és la Constitució qui els defineix i qui els fa possibles. Fraternitat i Constitució són mots sinònims.

En cap cas la fraternitat no pot provenir de l'estat (màquina de treure profit dels ciutadans) sinó de la societat civil, és a dir, de la lliure organització dels individus seguint els seus interessos individuals. La teoria de la "mà amagada" de Smith afirma que, deixada a la seva lliure iniciativa, la societat i el mercat acaben per autoregular-se de manera que buscant cadascú el màxim benefici per a ell mateix, acaba assolint-se el màxim benefici per a tots. L'autonomia del mercat genera una xarxa d'interessos i, en conseqüència, crea "fraternitat".

Un aspecte molt important en les teories socials de caire liberal és la seva reivindicació del dret a la privacitat i a la individualitat. Com deia Benjamin Constant (1763-1840) a *La llibertat dels antics comparada amb la dels moderns* (1819): *La independència individual és la primera de les necessitats modernes* i està doblement amenaçada, tant per l'estat que tendeix a buscar l'uniformisme per millorar les seves formes de control, com per les masses que no accepten cap dret a la diferència i volen que la minoria se subjecti a la majoria. En aquest sentit qualsevol concepció liberal de la fraternitat passa per la unió lliure i voluntària d'individus i pel respecte sense cap limitació per la vida privada (aquí s'inclou l'opció sexual, la religió...) sense que no afecti els drets d'altri.

LA FRASE: “LAISSEZ-FAIRE”.

Tot i que el liberalisme arranca d'una tradició fonamentalment britànica, sovint la seva teoria es resumeix amb la frase “*laissez-faire, laissez-passer*” del ministre de Lluís XVI, Jacques Turgot (1727-1781). Turgot creia en l'existència del dret natural a la propietat i en la necessària autonomia individual per gestionar-lo. La frase exacta sembla ser: *Laissez-les faire, voila le grand, l'unique principe* [“deixeu-los fer, vet aquí el gran, l'únic principi”]. La idea és que la lliure concurrència afavoreix la innovació i la millora dels consumidors. A l'*Edicte del 1774* dirà que: *Com més lliure és el comerç animat i estès, millor més aviat el poble és eficaçment i abundantament servit*. El “laissez-passer” no s'ha d'interpretar com si “tot valgués” sinó com la necessitat de promoure la lliure competència, fet que Turgot no aconseguí i que acabà desencadenant la revolució francesa del 1789,

ELS PROCEDIMENTS CONTRA L'ABÚS DE PODER.

El problema de l'abús de poder de l'estat (tant contra els ciutadans com contra d'altres estats) ha estat objecte de moltes diverses interpretacions i és l'argument habitual per tal de justificar la limitació del poder estatal. Per a alguns filòsofs clàssics (Hobbes...) constitueix una tendència inevitable: l'estat posseeix el monopoli de la violència i tendeix a exercir-lo per naturalesa. Però, al llarg de quasi tres mil anys (des de Grècia) d'anàlisi de la qüestió hom ha arribat a disposar de sis procediments per evitar l'abús de poder estatal, sobre els quals hi ha un ampli consens, tant entre els liberals com entre la social-democràcia.

Els sis procediments, que recollim de l'*Ètica política* d'Alois Rilken són:

1.- *Control del poder a través de constitucions i lleis*: La moderació del poder es realitza perquè els governants estan supeditats a la llei. Ja Plató havia dit que el filòsof-rei ha de complir la llei i

no pot inventar-la. La primera constitució moderna és la d'Oliver Cromwell (1654) i des d'aleshores el procediment s'ha generalitzat.

2.- *Divisió de poders a través d'una constitució mixta o divisió de poders:* Es busca que els diversos poders es vigilin, o es controlin, entre si. Els tres poders (executiu, legislatiu i judicial) fan un efecte de balança.

3.- *Limitació de poder a través d'uns drets inviolables:* És la teoria de Locke que fa influir en Jefferson (1776) –que, per cert, en va deixar fora conscientment el dret de propietat– i que està en la base de la revolució francesa (1789) i actualment de la Declaració de Drets Humans de les Nacions Unides (1948). L'església catòlica no els va acceptar fins el concili Vaticà II (1962-1965) perquè els considerava contraris als drets de Déu.

4.- *Moderació del poder a través del principi de proporcionalitat:* L'estat té prohibit el dret de represàlia i les penes jurídiques no poden estar inspirades per la venjança.

5.- *Participació en el poder dels ciutadans:* En altres paraules, és la democràcia. Inventada pels grecs i redescoberta pel parlamentarisme anglès, es fonamenta en el vot igualitari que progressivament ha anat estenent-se a més gent (dones, menors de 21 anys, i darrerament estrangers comunitaris).

6.- *Anivellament de poder:* A través de polítiques que promocionen la igualtat d'oportunitats es trenquen les barreres entre diversos àmbits de poder (empresaris i treballadors, productors i consumidors, treballadors i aturats, homes i dones...) L'estat ha de promocionar que ningú no quedi fora d'un nivell de drets i de subsistència.

ÉS JUSTA LA PROPIETAT? LA PARÀBOLA DE L'ILLA.

Un dels problemes clàssics del liberalisme és el de com mantenir el mercat contra la tendència dels rics a manipular-lo. El liberalisme no implica la submissió de tots els drets a la propietat. Un exemple clàssic és “la paràbola de l’illa”.

Imaginem que una illa ha arribat a ser propietat exclusiva d’un dels seus habitants. Cadascun dels altres propietaris ha venut el seu tros voluntàriament de manera legal, sense violència i per un preu just. Però a partir del punt i hora que han venut el seu tros, és possible que els antics propietaris s’arruïnin (per un desastre natural) i es vegin obligats a treballar per a l’únic propietari de les terres quinze hores diàries a canvi del menjar. Imaginem que el propietari únic no els deixi treballar la terra si porten barretina, si canten “Els Segadors” o si gosen pronunciar la paraula “Llibertat”. Òbviament, ningú no està legalment obligat a treballar per a aquest únic propietari, ni tan sols obligat a continuar vivint a l’illa. Però si no poden trobar cap altra feina o no saben fer un vaixell, això no és qüestió del propietari únic. No els ha negat la llibertat de sortir, ni la llibertat de no treballar.

En aquest cas, el liberalisme “libertarian” [vegi’s “El liberalisme individualista nord-americà”] tindria fàcil resposta. Una societat així seria lliure perquè ningú no obliga ningú. Si algú va ser prou ase per deixar-se seduir per una oferta de venda de la terra és el seu problema i prou. Però en aquesta historieta és obvi que el “dret natural” de la propietat seria un fetitxe. La diferència entre liberals i libertarians està aquí. Per a un liberal, no hi ha autèntica llibertat sense mercat lliure i sense mesures per a aturar els monopolis. Un individualisme radical seria libertarian però no liberal. Els drets humans inclouen el dret a la violència contra el despotisme per a fer respectar la dignitat dels individus. Cal no oblidar que les societats liberals han estat possibles perquè (senzillament i simbòlica) es va fer la Revolució francesa... i es va tallar el ganyot a Lluís XVI.

L'utilitarisme.

L'utilitarisme.

L'utilitarisme és una ètica teleològica, val a dir, una ètica que considera que la finalitat de l'acció humana –i específicament la felicitat que s'aconsegueix a través de les accions humanes– està vinculada a la realització d'accions útils. D'una manera un xic simplificadora, podríem definir l'utilitarisme com *l'ètica que afirma què és bo allò que ens útil per a ser feliços*. En aquest sentit

és una variant del conseqüencialisme. Hem de mesurar els nostres actes per les conseqüències (útils o inútils) en vistes a la felicitat que provoquen en nosaltres i, sobretot, en la societat. Històricament, l'utilitarisme ha estat una filosofia amb importants implicacions polítiques: va inspirar l'Estat del Benestar (*Welfare State*) que es va imposar als Estats Units en la dècada del 1930 i a Europa Occidental després del 1945. També va representar, sovint sense confessar-ho explícitament, un ingredient important en les diverses ideologies socialdemòcrates al segle passat.

Al seu llibre *Introducció als principis de la moral i de la legislació*, Jeremy Bentham (1748-1832) defineix així l'ètica: *L'ètica, en general, pot ser definida com l'art de dirigir les accions dels homes a la producció de la més gran quantitat possible de felicitat per a la part d'aquells, els interessos dels quals estan a la vista* [és a dir, per als membres de la societat que hi tenen interessos] En altres paraules: l'ètica utilitarista és una ètica pública, adreçada a la felicitat a través de la utilitat. Hem de fer-nos feliços com a subjectes, fent allò que sigui útil i no guiant-nos per consideracions alienes (deures que ningú no sap d'on surten, educació per a la submissió...).

L'utilitarisme és, estructuralment, una filosofia burgesa, sorgida de la idea de progrés de les Llums. Marx, a *El Capital* (1868) diu que Jeremy Benham és *ese oráculo sobriamente pedante, facundo y plúmbeo de la inteligencia burguesa común del siglo XIX* perquè els seus criteris bàsics són una derivació de la pràctica immediata i perquè tendeix a buscar sempre fórmules de “moral per acord”, sovint poc sofisticades.

L'utilitarisme creu que es pot arribar a un ordre moral a través dels desigs, diversos i contradictoris, dels individus, si s'assumeix la pràctica com a criteri d'avaluació de la realitat. En aquest sentit és una filosofia objectivista. Ordenar, educar i avaluar la realitat a partir de la praxi es fa possible, bàsicament, perquè s'evita qualsevol element de subjectivitat extrema en la praxi humana. Els individus valen pel que fan i no pel que representen. O com dirà Bentham: *cadascú val per u i només per u*. En aquest sentit és una teoria radicalment democràtica que posa les semblances –i l'opinió comú– per sobre de tota consideració qualitativa.

En el món clàssic i medieval, l'utilitarisme hauria estat totalment inconcebible, en la mesura que l'important eren consideracions de llinatge i no d'acció. Ciceró, al seu *Brutus*, (257) va rebutjar-lo explícitament: *Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est*. [“El que importa no és la quantitat, sinó el que hom és”]. Per dir-ho de pressa, els utilitaristes, almenys els benhamians, opinen exactament el contrari del que es deriva de la frase de Ciceró. No els importa qui ets, sinó el que fas. L'utilitarisme és, radicalment, burgès i urbà. L'únic antecedent clàssic que podria reivindicar l'utilitarisme és l'*Oració fúnebre de Pèricles* a la *Història de les Guerres del Peloponès* de Tucídides.

Característiques de l'ètica utilitarista.

L'utilitarisme implica una teoria del coneixement, una sociologia i una ètica, sovint difícilment destriables. El denominador comú és la idea que hem de ser feliços fent el que és útil. Tècnicament podem parlar d'una ètica amb quatre característiques:

1.- *Teleològica*: és a dir, creu que les accions humanes prenen sentit per la seva finalitat. La finalitat a la qual s'adrecen les accions humanes és, estrictament, "ser feliç". La utilitat, per ella mateixa, no és cap finalitat sinó un instrument o una eina. L'útil és instrumental: és bo perquè ens fa feliços. La llibertat –estudiada per John Stuart Mill– tampoc no és, per ella mateixa cap finalitat, sinó un instrument imprescindible per a la felicitat, en la mesura que crea diversitat.

2.- *Conseqüencialista*: o, en altres paraules, considera que el bé ha de ser avaluat per les seves conseqüències. Sabem que l'útil és bo perquè podem avaluar les conseqüències d'haver fet aquesta tria. És important indicar que no totes les variants de l'utilitarisme són hedonistes. La utilitat pot ser simplement definida com l'indicatiu de satisfacció de les *preferències* d'un individu, tot i que potser aquesta satisfacció no es concreti en una experiència de plaer.

3.- *Prudencial*: la primera condició per a assolir la felicitat i el primer criteri d'utilitat és la prudència. Allò útil sempre tindrà alguna relació amb la societat en què es pretén ser feliç. D'aquí que algun cop l'utilitarisme sigui considerat relativista.

4.- *Agregativa*: val a dir, els utilitaristes creuen que es pot fer alguna mena de càlcul o de suma de plaers o de felicitat.

Bernard Williams –no gens sospitós de simpaties utilitaristes– diu en la seva *Introducción a la ética* (pp.95-110), que l'utilitarisme, com a escola de pensament ètic, té quatre característiques:

- És una ètica no transcendental; en el sentit que no necessita un bé suprem, un déu o un a priori que la fonamenti. La felicitat és útil per si mateixa.
- El seu bé bàsic –la felicitat– sembla mínimament problemàtic. En aquest sentit és una moralitat "de compromís mínim": l'única condició per tal d'estar al món moral és la voluntat explícita de prendre en consideració tant els meus desigs com els desigs que manifesten explícitament els altres.

- Considera que els afers morals poden, en principi, decidir-se per un càlcul empíric de conseqüències. En la mesura que el pensament moral es fa empíric, esdevé un problema de gestió i, per tant, de ciència social.
- Proporciona una moneda de canvi en el pensament moral: els diferents interessos de les diferents parts i les diverses menes de demandes que es fan, poden ser en principi “traduïdes” o “convertides” a la mateixa moneda: en termes de felicitat. En altres paraules, quan sentim demandes ètico-morals, podem preguntar-nos: quina dóna més felicitat per al més gran nombre? –i actuar en conseqüència. En definitiva, l'utilitarisme fa un càlcul d'eficiència en els plaers.

En un poema força ripiós, Jeremy Bentham va resumir les característiques del plaer al qual aspira l'utilitarisme: *Intense, long, certain, speedy, fruitful, pure* [intens, llarg, segur, ràpid, fructífer, pur] *If pains must come, let them extend to few* [si hi ha d'haver dolor, que abasti a pocs] La màxima felicitat per al màxim nombre és sempre la finalitat de les accions que de debò són útils.

Com a resum, l'utilitarisme és una ètica *constructivista*: considera que la felicitat humana es pot construir refundant l'ètica no sobre sentiments, o sobre hipòtesis teològiques, sinó sobre principis racionals, empíricament avaluats i contrastats i, en definitiva, útils.

Podríem substituir la paraula “plaer” per “benestar” i tindríem una ètica seguida, fins i tot sense saber-ho, per la immensa majoria dels individus. Nietzsche (que detestava l'utilitarisme) en deia: “l'ètica de l'últim home”. En el fons, el benestar és un bé intrínsec i útil per a la majoria. Per a molta gent “el Bé” i “estar bé” s'identifiquen i, tot i que això pugui semblar ben poc per a models morals més exigents, és obvi que tenir cotxe, nevera (plena), video i vacances pagades ajuda molts humans a estar més satisfets amb ells mateixos. Pot semblar una finalitat molt “elemental” per a la vida humana, però això es deu –fonamentalment– a que “nosaltres ja en tenim”. Potser si en fóssim exclosos, veuríem les coses d'una manera prou diferent.

Però la crítica central que se li ha fet, és que constitueix un reduccionisme. Només és bo allò que és útil –i res més. Com diu Aranguren a *Propuestas morales* (p. 50 i ss.): “allò que des d'un punt de vista ètic considerem *bo* no és considerat pels utilitaristes com a tal, sinó en el cas que, com a conseqüència de la seva pràctica, augmenti el benestar comú”.

Utilitarisme de l'acte i utilitarisme de la regla.

Si entenem per utilitarisme l'afirmació del criteri del bé amb el criteri de la utilitat, podem preguntar-nos quin és l'estatut que correspon a la "utilitat". En altres paraules: ¿és útil un acte o és, potser, més útil una regla? S'acostuma a distingir entre dues menes, finalment força coincidents, d'utilitarismes:

1.- *Utilitarisme dels actes (act-utilitarianism).*

2.- *Utilitarisme de les regles (rule-utilitarianism).*

1.- L'utilitarisme dels actes és un càlcul de profit en què ens plantegem davant de cada cas o en cada circumstància quin és el capteniment que maximitza el nostre plaer o la nostra felicitat, sense necessitat de seguir normes a priori. Cada acció té unes conseqüències i són elles les que ens permeten judicar el seu valor. L'utilitarisme dels actes és més propi de l'obra de Bentham.

2.- L'utilitarisme de les regles és un intent d'universalitzar criteris – i, bàsicament, la norma utilitarista del "màxim plaer per al màxim nombre". El bé o el mal no poden ser jutjats des de la perspectiva d'una acció concreta, sinó des de les conseqüències més globals d'una regla que ha de valer universalment. La norma depèn de la utilitat, però també crea utilitat. Així, per exemple, en l'ètica dels drets dels animals promocionada per Peter Singer. S'origina en l'obra de John Stuart Mill i no han faltat autors que descriuen l'imperatiu categòric kantian en termes d'utilitarisme de la regla.

Un exemple senzill de la diferència entre una i altra variants de l'utilitarisme el trobem en el retret de John Stuart Mill contra el seu pare a propòsit del vot femení. John Mill considerava que el vot de les dones no era un fet rellevant perquè, de fet, elles tendrien a votar com els seus marits i, en conseqüència només augmentaria la paperassa electoral, es complicarien les campanyes i no canviaria el resultat. Donar vot a les dones era, doncs, un acte que no augmentava la felicitat de ningú. En canvi, John Stuart Mill respongué que, fins i tot si aquest raonament era correcte, es passava per alt la dignitat de la dona com a ésser humà i, per tant, es conculcava una regla imprescindible per a ser feliç.

Utilitarisme i dignitat humana.

Per a Mill, la fonamentació de l'utilitarisme és la dignitat humana. És coneguda la frase que a *L'utilitarisme* dedica a aquesta qüestió: *És millor ser un humà insatisfet que un porc satisfet; millor ser un Sòcrates insatisfet que un neci satisfet*. Només pot ser útil allò que ens resulti autèntic i no falsejat. Per tal que els humans siguem feliços és imprescindible que hi hagi:

1.- *Autodesenvolupament*: és a dir, “capacitat de créixer”, capacitat de conèixer i, per tant, de modificar les nostres opinions.

2.- *Individualitat*: si la pressió de la societat (i especialment de la classe mitjana) sobre els individus és molt forta, ens trobem davant una coacció i, per tant, no hi pot haver llibertat.

Aquests dos elements formen la dignitat humana, sense la qual no hi pot haver felicitat. Un món d'éssers passius i satisfets en la seva obediència no pot ser un món feliç perquè, per a Mill, la felicitat és una funció de la diversitat. Fins i tot quan algú oprimeix un altre (cas del masclisme) de fet es degrada a si mateix, perquè s'acostuma a viure en un món de submissions merament bovines i es perd el guany intel·lectual i social que significa la diversitat.

Cal tenir present que l'utilitarisme de Mill, no tant el de Bentham, mai no és un egoisme, tot i que, pel que fa a les relacions humanes tendeix a creure més en la benevolència que en l'altruisme. El que m'és útil és, més aviat, el proper que el llunyà (i en aquest sentit una acció moral difícilment pot tenir con a objecte “la humanitat”, en abstracte perquè aquest concepte cosmopolita és purament teòric –d'humanitats, n'hi ha moltes). Però qualsevol regla ha de tenir un valor universal. No n'hi hauria prou a reforçar l'autonomia moral si, alhora, hom actués amb regles que fossin purament subjectives. Com a mínim cal exigir que de cap acció que ens afavoreixi com a individus, no en surti un dany per a la resta dels humans. L'individualitat que Mill propugna ha de tenir el seu contrapès en la lleialtat a la norma com a regla de joc acceptada per tots.

La felicitat milliana no té res a veure amb la caricatura que sovinteja: l'aprofitament groller dels avantatges a qualsevol preu. La felicitat implica, com a primera condició, la dignitat o autorespecte (*selfrespect*). La part més valuosa de la felicitat és, precisament, el sentit de la pròpia dignitat. En aquest sentit és bàsica la distinció que va proposar Mill entre “felicitat” i “contentament”.

1.- La *felicitat* suposa un gaudi solidari. Només es pot arribar a ser plenament feliç quan es viu voltat de gent que també n'és. Cap home no és una illa; per dir-ho amb el vers de John Donne.

2.- El *contentament* és el gaudi purament personal; és “no moral”. Consisteix en el pur “estar bé” que no és encara “viure bé”; pertany a individus que no han assolit encara l’autonomia moral.

En definitiva, es pot estar content en la dissort, però no ser feliç.

Utilitarisme i liberalisme.

El liberalisme és el marc general de l'utilitarisme, tot i que hi ha altres formulacions liberals no utilitaristes (partidàries de considerar la vida, la llibertat i la propietat com a drets naturals). John Stuart Mill, per la seva banda, no fou estrictament un liberal sinó més aviat un radical demòcrata o un *wig* reformista; tenia una gran simpatia per les formulacions del socialisme fabià i era partidari de superar l'antítesi entre capitalisme i socialisme a través de sistemes de cooperatives. Per a Mill, el cooperativisme (lliure, òbviament!) era un concepte nuclear a l'hora de regular les relacions socials. Però, malgrat tot, s'ha volgut identificar Mill amb el liberalisme pel seu aspecte antiestatista i per la seva reivindicació de la iniciativa individual. Limitar la intervenció de l'estat en raó “del mal extrem que causa l'extensió innecessària del seu poder” és una exigència de la llibertat.

En filosofia política, s'anomena liberalisme la teoria de l'estat mínim, és a dir, la mínima participació de l'estat en l'economia i la mínima interferència de l'estat en la vida privada. El liberalisme és també un “estat d'iniciativa”, perquè considera que són els individus els qui han de mantenir la iniciativa i el control sobre les seves pròpies vides, en les quals l'estat no pot interferir.

El liberalisme s'oposa al socialisme, o teoria de l' “estat màxim” que considera que l'estat ha de controlar l'economia –sigui directament a través de participar en els mitjans de producció o, simplement, condicionant-los de manera indirecta, a través de polítiques de preus o impostos. El socialisme s'ha anomenat també “estat garantista” perquè defensa que tothom ha de tenir garantits una sèrie de drets, independentment de l'esforç que hagin fet per assolir-los.

Sovint s'ha defensat el liberalisme amb arguments utilitaris: sembla més útil que cadascú cerqui el seu bé amb els seus propis mitjans que no pas sotmetre els individus a una centralització universalitzadora –i paternalista– que posa traves a la llibertat. També el mercat lliure sembla més útil que la planificació burocràtica, la crítica resulta més útil que el criteri d'autoritat i la diversitat és més creativa que l'uniformisme.

Però Mill no és un individualista. Com diu ell mateix a *L'utilitarisme* es tracta que: *Les lleis i els arranjaments socials haurien de situar, tant com sigui possible, la felicitat o l'interès de cada individu en harmonia amb l'interès de la societat (...) Tenir un dret significa tenir alguna cosa la possessió de la qual és garantida per la societat, en vista de la utilitat general.* La col·lectivitat només ha de ser rebutjada quan fa posar aturadors a la lliure iniciativa i a la creació de diversitat.

En principi podríem dir que el liberalisme fa una tria de llibertat, antiestatisme i individualisme mentre el socialisme opta per la igualtat, l'estatisme i el col·lectivisme.

John Gray (*Liberalismo*, Alianza Ed. pp. 10-11) considera que el liberalisme és una opció que es caracteritza per quatre elements.

- És *individualista*: Afirma la supremacia moral de la persona davant les exigències de qualsevol col·lectiu.
- És *igualitari*: Afirma que tots els individus tenen el mateix nivell social i moral i que, en conseqüència, no hi pot haver diferències en el valor dels éssers humans. Per això mateix la llei ha de ser neutral. La igualtat d'oportunitats és la base de la justícia social.
- És *universalista*: Afirma la unitat moral de l'espècie humana i concedeix una importància secundària a les diferències històriques i culturals.
- És *meliorista*: Afirma que qualsevol institució social i qualsevol acord polític pot ser corregit i millorat a través de la crítica, que és l'instrument del progrés.

En general, el criteri d'utilitat, la recerca del millor bé possible per al màxim nombre, porta implícita, l'acceptació d'aquests quatre elements bàsics de la cultura liberal. L'individu, guiat pel seu interès, és l'únic que pot determinar el que és útil (o no) per a ell. A la seva *Introducció als principis de la moral i de la legislació*, Bentham afirma la regla general del liberalisme: *Deixeu als individus la més gran laxitud (latitud) possible en els casos que només es puguin perjudicar a si mateixos; perquè són els millors jutges dels seus interessos.* L'egoisme i la simpatia són els principis reguladors bàsics de la vida social i l'estat ha de procurar interferir-hi com menys millor.

De vegades s'ha dit que en l'utilitarisme no hi ha principi de justícia. Estrictament, el principi de justícia utilitarista –i liberal– és la *igualtat d'oportunitats*. La justícia no consisteix a tractar tothom igual, sinó a tractar tothom tal com es mereix, a partir del criteri de saber aprofitar les oportunitats que se li han brindat. Tractar la gent amb igualtat vol dir actuar amb *fair play* en les oportunitats que s'ofereixen.

El concepte de llibertat en John Stuart Mill.

Isaiah Berlin va establir una distinció que ha esdevingut clàssica i que pot ser esclaridora per aplicar a l'obra de Mill. Distingia Berlin entre dos conceptes de llibertat: “llibertat positiva” i “llibertat negativa”.

1.- Hi ha una noció *positiva* de llibertat, entesa com a capacitat de dur a terme una acció determinada o, dit més vulgarment, per fer el que hom vulgui. La llibertat positiva fa referència a les potencialitats internes de l'home i apunta a l'ideal de domini de les pròpies accions (*self-mastery*) i a l'autodesenvolupament. És una llibertat “per a...”.

2.- Hi ha una noció *negativa* de llibertat, entesa com a absència d'interferències en una zona en què cada individu és amo absolut i que tothom –fins i tot, o sobretot, l'estat– ha de respectar. La llibertat negativa s'insereix en l'espai: dibuixa un imperatiu moral d'abstenció en un àmbit purament privat. És una llibertat “en relació a...”, “respecte de...” i, fins i tot, “davant de...”.

A *On Liberty* Mill insisteix en aquest segon aspecte: la llibertat és l'espai de la pròpia individualitat (*privacy*), expressament reivindicada. Podríem considerar la llibertat com l'esfera de la nostra existència que abasta les accions que no repercuteixen nocivament sobre d'altri. Se li ha criticat (Hayek) que és una definició molt estreta i que quasi no deixa lloc per a la llibertat –en la mesura que difícilment hi haurà cap acció que no repercuteixi sobre els demés. Ara bé, fins i tot per tal que hi hagi una llibertat “privada” (negativa), cal que es donin una sèrie de condicions socials i específicament un règim de llibertats públiques (de pensament, d'associació, de premsa...). A *On Liberty* la llibertat *social o civil* és la certesa que la societat i l'estat respectaran el líndar entre esfera pública i esfera privada.

La llibertat és per a Mill també el dret a tenir intimitat. Com a liberal, Mill considera que l'home és –ahora– un ésser “extern” (interessat en els afers públics) i “intern” (amo de si mateix). En paraules de Berlin a *Cuatro ensayos para la libertad*, la llibertat és la capacitat per tal de poder desenvolupar: *un caràcter viu, espontani, multilateral, sense temors, lliure i tanmateix racional i dirigit per un mateix*. En definitiva, John Stuart Mill, que coneixia prou bé l'utilitarisme primitiu

del seu pare i de Bentham, va voler salvar sempre l'aspecte creador de la personalitat i el dret a la diferència.

Com a racionalista, Mill considera l'utilitarisme com un tipus d'humanisme. És prou conegut el paràgraf de *On Liberty* que afirma: *Pel que fa a ell [l'home] la seva independència és, de dret, absoluta. Sobre ell mateix, sobre el seu cos i el seu esperit, l'individu és sobirà.* Per tant, la llibertat humana (de consciència, d'expressió, d'associació...) és integral i incondicional; cap estat no pot ni limitar-la ni posar-li cap traves legítima. Tampoc l'opinió pública –ni la majoria– no pot impedir la lliure iniciativa individual. Això no significa que la llibertat no tingui límits, sinó que la societat no té res a dir sobre les decisions particulars dels individus mentre no afectin a la vida dels altres ciutadans. És útil allò que ajuda a créixer i a desenvolupar l'home com a creador de diversitat: no el que el converteix en una maquineta de sumar i restar plaers. Mill concep l'home com un ésser que cerca finalitats i, sobretot, ressalta la importància de la voluntat com a motor de la pròpia autotransformació. En aquest sentit l'utilitarisme de Mill és clarament social, no tan sols perquè vol *posar en la mesura del possible, la felicitat o interès de cada individu en harmonia amb l'interès de la societat*, sinó també perquè com més felicitat col·lectiva hi hagi, també hi haurà més felicitat individual. El seu objectiu principal és el canvi progressiu de la societat a través de l'acció d'individus lliures. La capacitat de canviar el propi caràcter és una prefiguració o un model del canvi global. Si jo puc canviar com a humà, llavors tota la societat, la suma dels humans, també ho pot fer. D'aquesta manera Mill defensa una “semiautonomia” de l'individu que bascula entre la determinació de les circumstàncies externes i la seva pròpia capacitat d'autodefinició de finalitats.

Per tot això, Mill reivindica una peculiar noció de virtut:

- Virtut és un ideal d'excel·lència humana: el desig de glòria i la necessitat de sentir-se admirat (o simplement estimat) és quelcom molt pròpiament humà. Aquesta passió per l'excel·lència suposa enfrontar-se sovint a una opinió pública i especialment a una classe mitjana, que pressiona per uniformar-ho tot.
- Virtut és també el producte d'una mena d'instint social (simpatia o *social feeling*) a través de la qual Mill eleva el desig d'estar amb els altres al nivell d'un cert sentiment natural (com es pot veure a *La utilitat de la religió*).

L'ideal de virtut (desenvolupat a *Utilitarianism*) atempera l'individualisme radical que amara tota l'argumentació d'*On Liberty*. Cal tenir present que l'autèntic protagonisme de la moral milliana – que vol ser alhora progressista i racional– pertoca al subjecte, la privacitat del qual el posa fora de l'abast d'un estat i d'una societat que tendeixen, pel seu mateix desenvolupament, a la tirania. Fer de la vida *un noble i bell art de contemplació* –una obra d'art total– és l'objectiu últim de Mill: la utilitat és l'eina que ens mena a la felicitat i no un fi en si mateix.

El principi d'utilitat marginal.

La idea del càlcul felicitar pròpia de Bentham va ser desenvolupada per un conjunt d'economistes a finals del XIX i principis del XX. Segons la formulació clàssica hauria de ser possible calcular plaers i dolors. Això es pot fer realment a través del principi d'utilitat marginal. La idea és que pot calcular-se el plaer "òptim" que produeix una acció. El valor prové sempre d'un judici subjectiu de l'individu, que intenta maximitzar la seva utilitat en un context d'escassetat, incertesa i ignorància. Així, per exemple, estic disposat a pagar X per un producte, però no sé mai amb total seguretat si demà una nova tècnica no farà que tothom en pugui tenir fàcilment i en conseqüència valdrà X-n. El que fa difícil triar correctament en economia és el fet que tota predicció es produeix en estat d'incertesa (a no ser que es tracti d'una predicció sobre un monopoli d'ús imprescindible, però aquesta hipòtesi és contrària a les lleis del lliure mercat, tot i que efectivament es dona; per exemple, en les autopistes catalanes).

El valor o la utilitat no resideix en les coses (un Picasso al mig del desert no val res si no tinc aigua). La font del valor només la trobarem en les expectatives que un individu té i en el profit que n'espera. Si una cosa no m'és útil per a res, senzillament no li atorgo cap valor (per això van ser destruïts els manuscrits grecs clàssics, que no podien donar cap profit a pastors o pagesos analfabets). En l'acció humana els valors són jerarquitats segons la utilitat que se n'espera per al benestar dels individus, que –i això és important– va tendint a ser menor a còpia que m'ofereixi menys plaer, utilitat o benefici. Imaginem –és l'exemple tòpic– que vull menjar pastís i que fa molt temps que no en menjo. El primer tros em produirà un gran plaer, el quart em deixarà embafat i si em prenc tot el pastís tindrè mal de ventre o hauré d'anar al metge. La *utilitat marginal* decreix progressivament, fins que arriba a zero; és a dir, que quan no ofereix plaer ni benefici, fa que els humans perdin interès aconseguir-lo (com per treballar). Això és important, per exemple, a l'hora de calcular els impostos que es poden pagar en una determinada societat. Si són excessius, simplement la gent deixarà de treballar o farà contraban.

Crítiques a l'utilitarisme.

L'utilitarisme ha estat una filosofia política molt discutida i ha predominat en l'àmbit nord-americà, com a mínim fins l'eclosió de Rawls i la posterior polèmica amb el comunitarisme i el llibertarisme. Les crítiques han estat abundoses: es tracta –cal no oblidar-ho– d'una "ètica de mínims; i sempre resultarà difícil (per no dir impossible) establir quin sigui el "mínim" de llibertat o de dignitat assumible –a no ser que sigui "tota la dignitat" (per l'estil comunitarista) o "tota la llibertat" (llibertarisme).

- Pel que fa al tema del càlcul utilitarista dels plaers: hi ha criteris que són qualitius en ells mateixos i que mai no podran reduir-se a quantificació (per exemple els de caire estètic). Són criteris que ofereixen una mena de plaer que, sovint, només està a l'abast d'un petit grup (els *happy few*) però que dignifiquen globalment un grup. Les raons per conservar un barri antic i no fer-hi gratacels, són d'aquesta mena.
- Com a ampliació de l'argument anterior podríem recordar que els tipus de felicitat no són comparables ni compatibles. No hi ha cap raó per suposar que el em produeix plaer a mi (escoltar música de Rameau) en produeixi també a la meua filla (que prefereix Culture Club) o al meu fill (que està a favor de Bola de Drac). Es fa difícil decidir així que cal fer a casa si s'aplica la màxima del màxim bé per al màxim nombre.
- Qualsevol càlcul de plaers és una hipòtesi de futur. No hi ha cap raó per suposar que el que jo calculo avui que demà em produirà plaer, realment me'l produeixi. Les conseqüències futures (plaents o no) d'un acte només poden ser imaginades. És sempre un càlcul d'incertesa, que es fa amb informacions parcials i, per tant, amb resultats possiblement poc fiables.
- Es planteja també el problema del que succeeix quan el que és útil no és just. Per exemple: pot ser útil matar un innocent per apaivagar una massa, o matar algú que està en bona salut per salvar set malalts? (al cap i a la fi, seria el màxim bé per al màxim nombre?). Aquest problema es pot resoldre des de l'utilitarisme de la regla; però sempre hi ha la dificultat que si infringir la regla és més útil que respectar-la, llavors seria irracional no fer-ho.
- També ha estat acusat de caure en "fal·làcia naturalista". Moore, als *Principia ethica*, va insistir molt en aquest punt: Mill hauria confós "ser desitjat" (que és un fet) amb "ser desitjable" (que és un valor). Ferrater Mora, i amb ell la tradició fenomenològica, ha sortit, però, en contra de la teoria de la "fal·làcia naturalista": de fet, una felicitat "desitjable", no és més que la felicitat "desitjada" pels individus.
- Però la crítica més important és, com ja indicàvem, la que fa referència a l'ètica de mínims. Un utilitarista seria partidari del mal menor si és útil per evitar un acte pitjor. Així, però, es degrada la moralitat, produint cada cop uns mínims més mínims en nom del consens moral. Això ha estat lamentat per la tradició aristotèlica ("ètiques de la primera persona") que consideren que la moralitat s'ha d'adreçar a l'excel·lència i no als mínims. D'altra banda, com ja esmentàvem, el "mínim" de la dignitat humana és un concepte més que problemàtic.

L'utilitarisme ha hagut de fer front a la crítica de la teoria de la justícia de Rawls i a la dels comunitaristes (MacIntyre, Sandel, Taylor, Walzer...) que el consideren una teoria instrumentalista. Com que per a un utilitarista no hi ha res "bo per si mateix", no pot fonamentar la vida col·lectiva. A més, els utilitaristes ho refereixen tot a la justícia, sense adonar-se que la justícia és, només, una virtut reparadora necessària només quan fan fallida les virtuts que fonamenten la vida en comú.

El liberalisme individualista nord-americà.

1.- Els iniciadors: Lysander SPOONER (1808-1887) i Henry D. THOREAU (1817-1862).

2.- Els defensors de l'ètica egoista: Ayn RAND (1905-1982), Murray ROTHBARD (1926-1995) i Robert NOZICK (1938).

3.- Els economistes de l'Escola de Chicago (Milton FRIEDMAN, 1912) la "public choice" (James BUCHANAN, 1919 – Gary BECKER, 1930 – Israel KIRZNER, 1930).

La tradició política nord-americana és la que més ha defensat l'estat *mínim*, és a dir, la desreglamentació i l'individualisme. A diferència del liberalisme constitucionalista europeu, que admet una intervenció limitada de l'estat per actuar contra la pobresa o a favor de l'educació, els liberals partidaris de l'estat *mínim* consideren que les úniques funcions de l'estat són la seguretat col·lectiva (interior i exterior) i la defensa dels drets individuals (especialment, la propietat).

1.- Els iniciadors del liberalisme polític nord-americà són el jurista i empresari *Lysander SPOONER (1808-1887)* i l'escriptor *Henry D. THOREAU (1817-1862)*.

Lysander SPOONER (1808-1887): Havia nascut a Althol (Massachusetts) fou mestre d'escola i, posteriorment, advocat a Boston. Va ser un dels capdavanters en la lluita contra l'esclavatge i contra la pretensió de l'estat d'assegurar-se monopolis. L'any 1844 va fundar una companyia privada de Correus, però el govern la va prohibir. També es va enfrontar a la idea que l'estat ha de tenir el monopoli de la moneda.

A *An Essay on the Tryal by Jury* (1752) afirma que els jurats no han d'aplicar cap llei, sinó guiar-se exclusivament per la seva consciència. En obres com *Ultratges a caps d'Estat* (1867) i *Els vicis no són crims* (1875) defensa un capitalisme llibertari que considera basat en el "dret natural" a la llibertat i nega cap dret a l'estat per fiscalitzar la vida privada de ningú. Mentre el vici només posi en perill el qui el practica, l'estat no té res a dir sobre aquest tema. Drets naturals són: "els que posseeix una home sobre la seva persona i sobre els seus béns". Considera la llibertat com un dret natural i, en conseqüència, cap individu: "no pot ser obligat a adherir-se a una associació si no vol que se'l protegeixi". Propugna "una associació de protecció mútua", preferentment "d'adhesió voluntària" contra la violència. Paral·lelament nega el dret coactiu de la Constitució, i dels governs dits representatius que en deriven, perquè "cap persona no pot ser obligada per pactes que ell personalment no ha signat". La Constitució va ser establerta per homes que ja han mort i, per tant, no pot valer per als seus descendents (a no ser que hom pretengui que els morts poden governar els vius!) L'estat és una empresa col·lectiva de violació del Dret a través del monopoli de la violència; considera que: "tot govern és una associació secreta de bandits", que exploten els seus conciutadans fent-los pagar impostos. La pobresa prové del fet que la classe dominant de l'estat acapara propietats en benefici propi. L'estat seria possible només si es respectés escrupolosament la propietat privada, els intercanvis fossin voluntaris i sense violència i l'estat no interferís en la moralitat privada dels individus (val a dir en els "vicis privats") si no fan mal als altres individus.

Henry D. THOREAU (1817-1862): És un clàssic de la literatura americana. Forma part de l'anomenat "Renaixement nord-americà" amb Ralph Waldo Emerson, Walt Whitman, Herman Melville i Nathaniel Hawthorne. Als 28 va construir una cabana, prop de l'estany de Walden on va viure gairebé tres anys. El llibre *Walden o la vida als boscos* (1854) és de lectura quasi obligada i la seva conferència *Caminar* està en la base de l'ètica de la terra. Fou també autor de *La desobediència civil* (1849) i va estar empresonat per negar-se a pagar impostos. La seva idea bàsica és "Simplifiquem!". Els humans són infeliços perquè tendeixen a viure donant massa importància al superflu. La dependència creixent de l'home respecte a la societat prové del creixement dels desigs. La societat que desitja seria una mena de lliure associació, la finalitat de la qual seria l'individu i que permetria a qui viure al marge a qui ho volgués.

El meu desig seria que hi hagués al món tantes persones diferents les unes de les altres com sigui possible; però voldria que cadascú es preocupés molt seriosament de descobrir el seu propi camí i de seguir-lo.

Thoreau és radicalment antihistoricista. L'únic que la història ens pot explicar és la submissió de l'home. El present és l'únic criteri. Com diu a *Caminar*:

Per sobre de tot, no ens podem donar el luxe de no viure en el present. Benaurat entre tots els mortals qui no perd ni un instant de la vida que passa al seu costat, recordant el passat.

Considera que: “el millor govern és el que no governa gaire”; desobeir l'estat és un deure de l'home: “mentre l'estat no reconegui l'individu com un poder superior i independent, del qual deriva tot el seu propi poder [estatal] i tota la seva autoritat”.

La independència moral de l'individu és per a Thoreau la base de qualsevol llibertat. L'home ha de protestar sempre que la seva llibertat es vegi amenaçada i –de fet– ell es va fer empresonar en protesta per uns impostos que creia abusius i destinats a la guerra contra Mèxic que considerava injusta. Hi ha una anècdota, potser apòcrifa, que descriu el personatge. Quan el va anar a visitar a la garjola Ralph Waldo Emerson, aquest li preguntà: “Què fa vostè aquí a dintre?” i Thoreau li respongué: “I vostè, què fa aquí a fora?”. A *La desobediència civil* (1849) ho diu ben clar:

Sota un govern injust, que empresona a qualsevol injustament, el lloc on ha d'estar l'home just, és a la presó.

Thoreau defensa un individualisme radical (en la tradició que, a parer seu, iria de Sòcrates a Rousseau, passant per Jesucrist, que per a ell és “el príncep dels reformadors i radicals”). Tres fragments del seu opuscle *L'esclavatge a Massachusetts* (1854) són prou aclaridors respecte el radicalisme liberal de Thoreau:

Vull que els meus compatriotes reflexionin sobre el fet que sigui la que sigui la llei, ni un individu ni una nació no poden cometre el més mínim acte d'injustícia contra la més fosca de les persones sense haver de pagar un càstig per això. Un govern que actua injustament d'una manera deliberada i persisteix en aquesta actitud, a la llarga acabarà que tothom se'l rifarà al món.

Mai una llei no farà lliure un home; són els homes els qui han de fer lliure la llei.

Voldria recordar als meus conciudadans que primer han de ser homes i només a una hora tardana i adient, nord-americans.

A *Passejar* trobem una frase que resumeix aquest primer liberalisme, encara tocat de la lluita protestant per la puresa moral que volia construir als Estats Units com a país de les utopies (“el somni americà”):

Tot allò que és bo és salvatge i lliure.

En aquest període encara hi ha una barreja “lil li” (liberal – llibertària), amb temàtica comuna: L’estat com a impostura, l’individualisme, el dret a la revolta, etc. A destacar que es defensa el “Dret natural” a la propietat.

2.- Els defensors de l’ètica egoista: *Ayn RAND (1905-1982)*, *Murray ROTHBARD (1926-1995)* i *Robert NOZICK (1938)*. Corresponen al moment que cal defensar l’individu i les llibertats personals contra les idees de la Revolució soviètica, el nazisme i la Guerra Freda.

Ayn RAND (1905-1982): Nascuda a Sant Petersburg fou autora de grans best-sellers de literatura romàntica bastant infumables, com *Nosaltres els vivents* (1936), *La font viva* (1943) i *Atlas Shrugged* (1957) i d’obres de filosofia política com *La virtut de l’egoisme* (1964), i *Capitalism, the Unknown Ideal* (1967). Anomenà el seu sistema filosòfic “objectivisme” perquè creu que hi ha una realitat objectiva a la qual cal subjectar-se tant des del punt de vista ontològic com en el camp ètic i econòmic. El món és com és i no com el desitjaríem. Frases com: “La natura per ser governada ha de ser obediència” o “No pot menjar-te el pastís i tenir-lo també” són dites de saviesa tradicional que per a ella tenen un significat profund, de caire realista.

Defensa una ètica de l'egoisme racional d'inspiració aristotèlica (*Ètica a Nicòmac*, llibre IV) Èticament, l'estàndard correcte és sobreviure com a ésser racional. Per a Rand, "racional" significa el mateix que "volitiu" i, en conseqüència els humans han de tendir a realitzar la seva pròpia voluntat individual com una exigència moral intrínseca. L'home és un fi en si mateix i no un mitjà perquè se'n aprofitin els altres. Per tant, ha de viure per al seu propi propòsit i treballar per al seu propi interès racional i per a la seva pròpia felicitat –que constitueix l'interès més alt de la pròpia vida. L'objectivisme de Rand rebutja qualsevol tipus d'altruisme, que no seria sinó una forma d'hipocresia. La idea de "bé" i de "mal" per a Rand és òbvia. És bo el que fa créixer un organisme i és dolent el que el disminueix. En conseqüència, la seva ètica, que anomena "objectivisme", defensa un egoisme racional. Són bons els valors necessaris per a la supervivència humana i especialment, la racionalitat, la intencionalitat i l'autoestima. El seu pensament es pot resumir en un paràgraf de *La virtut de l'egoisme* (1964):

Cada ésser humà és una finalitat en si mateix i no el mitjà per a les finalitats o el benestar dels altres. L'home ha de viure per al seu propi interès, no sacrificant-se ni ell mateix als altres, ni els altres a ell mateix. Viure per al seu propi interès significa que acomplir la seva pròpia felicitat és la més alta meta moral per a l'home.

Preguntada per si seria capaç de resumir la seva filosofia en una paraula respongué:

En Metafísica: Realitat objectiva.
En Epistemologia: Raó
En Ètica: Autoestima
En Política: Capitalisme.

Cada individu és una finalitat en ell mateix: la primacia moral de la recerca de la pròpia integritat implica que cal establir "relacions no sacrificials" amb els altres. El "canibalisme moral" o "l'altruisme tribal" són formes devorar la llibertat dels altres, en nom de prejudicis col·lectius (tribals). Els individus tenen drets, les comunitats com a tal no en tenen cap. A. Rand creu que:

Els interessos racionals dels homes no es contradiuen (...) no hi poden haver conflictes d'interessos entre homes que no desitgen el que no mereixen, que no fan ni accepten sacrificis, i que es tracten mútuament sobre la base d'un intercanvi lliurement consentit, donant valor per valor.

Això implica separar l'estat (polític i basat en regles votades i acceptades pels ciutadans) de l'economia (basada en regles objectives, que no depenen de la voluntat d'un cos de ciutadans). La política és opinable, però l'economia és un afer científic, objectiu. A l'estat li correspon la defensa dels drets individuals i a l'economia (que és ciència) l'organització de la societat. L'estat no ha de dirigir la societat, sinó servir-la. Si es volen defensar els drets de l'individu, el capitalisme serà el sistema més funcional. El capitalisme és, a més, l'únic sistema econòmic moralment acceptable perquè és l'únic que reconeix a l'individu com un fi en sí mateix. A més, és l'únic sistema que permet viure en pau a través d'intercanvis voluntaris com a iguals independents.

El seu poema *Himne* que recollim fragmentàriament, en la traducció castellana d'Emilio Guerra, és un bon resum de la seva ètica individualista:

(...) Muchas palabras se me han otorgado y algunas son falsas, pero tres son sagradas: “YO lo deseo”.

Cualquiera que sea la ruta que YO tome, la estrella guía está dentro de mí;

La estrella guía y la brújula que indica el camino, apuntan en una sola dirección. Apuntan hacia mí. (...)

Porque YO sé que la felicidad es posible en esta tierra. Y mi felicidad no necesita un objetivo superior para justificarse. Mi felicidad no es objetivo para fin alguno. Es el fin. Es su propio objetivo. Es su propio propósito.

Tampoco soy el medio para fin alguno que otros desean conseguir.

No soy una herramienta para su uso. No soy un sirviente para sus necesidades.

No soy una venda para sus heridas. No soy un sacrificio en sus altares.

YO soy un ser humano. Este milagro del YO es mío para poseer y conservar y mío para guardar y mío para usar y mío para arrodillarme.

YO no rindo mis tesoros ni los comparto (...)

Porque en el templo de su espíritu cada hombre está solo (...)

Porque la palabra “nosotros” nunca debe ser pronunciada salvo por propia elección y como segundo pensamiento.

Esta palabra nunca debe ser colocada primero en el espíritu del hombre.

Pues se transforma en un monstruo, la raíz de todos los males de la tierra.

La raíz de la tortura del hombre por los hombres y de una mentira impronunciable.

La palabra “nosotros” es como un cemento echado sobre los hombres que se asienta y endurece como la piedra y aplasta todo bajo sí, y aquello que es blanco y aquello que es negro se pierden igualmente en lo gris.

Es la palabra por medio de la cual los depravados roban la virtud a los buenos.

Es la palabra por medio de la cual los débiles roban la fuerza a los fuertes. (...)

¿Qué es mi vida si debo inclinarme, estar de acuerdo y obedecer. ?

Pero YO he terminado con este credo de corrupción.

YO he terminado con el monstruo del “nosotros”, la palabra de servidumbre, de pillaje, de miseria, de falsedad y de vergüenza.

Ahora YO veo la faz de Dios, y YO levanto este dios sobre la tierra.

Este dios que los hombres han buscado desde que los hombres comenzaron a existir.

Este dios les concederá felicidad, paz y orgullo.

Este dios, esta palabra: YO.

Deixant de banda l'estil força patètic –i més aviat propi de nietzschians empatxats, d'adolescents o de llibre d'autoajuda– el text resumeix força claredat l'individualisme radical del liberalisme de Rand, que resulta, òbviamment, bastant incompatible amb cap religiositat tradicional, raó per la qual ha estat poc divulgada en paísos llatins.

Murray ROTHBARD (1926-1995): és el més individualista de tots. Fou professor de la Universitat de Las Vegas i deixeble (herètic) de Rand. És l'iniciador de la teoria *libertarian*, barreja explícita d'anarquisme (cap estat) i capitalisme (molta competència). Per a ell, el dret de propietat significa una: “barrera moral objectiva que protegeix l'home de tota interferència exterior”. No hi ha cap dret que es pugui diferenciar del dret bàsic que és el de la propietat (no hi ha veritable dret a llibertat d'expressió si, per exemple, no tinc un diari o no puc llogar una sala per reunir-me) L'estat és “injustificat i injustificable” perquè –a través del control monetari- posa traves a l'ordre espontani del mercat, provocant així atur, pobresa i crim. Ni tan sols no ha d'encarregar-se de la protecció dels pobres que haurien de ser ajudats per l'altruisme privat. Per a ell, l'estat és, textualment:

La més extensa i formidable organització criminal de tots els temps, més eficaç que qualsevol màfia de la història.

Proposa la privatització de l'estat i la seva substitució per la competència entre diverses agències de protecció (bancs, universitats, hospitals –però també policies i tribunals de justícia) que haurien d'oferir els seus serveis en el lliure mercat, proposant els seus serveis com ho fan les empreses. De fet, la substitució dels tribunals de justícia per tribunals (privats) d'arbitratge entre particulars, demostra que és possible privatitzar la justícia. Quan Guy Sorman li va preguntar si considerava que Las Vegas –on tot depèn del joc i del diner- prefigura una societat libertarian, Rothbard respongué:

Las Vegas no és precisament el símbol del bon gust, però està força més bé que Hiroshima. La filosofia del *laissez-faire* no ha matat ningú i ningú no mata en nom seu.

D'una manera general, podem considerar que la teoria libertarian sobre la propietat es fonamenta en tres principis.

1.- **Principi d'autopropietat:** Tot individu mentalment capaç té un dret absolut a disposar de la seva persona i de les seves capacitats, incloent les que ha rebut i conreat, mentre no utilitzi aquest dret per renunciar a la seva pròpia llibertat.

2.- **Justa circulació:** Un dret de propietat ha de ser considerat legítim quan s'ha aconseguit per una transferència voluntària, tàcita o explícita, amb o sense contrapartida, material o monetària amb la persona que anteriorment n'era propietari legítim.

3.- **Apropiació original:** El titular original d'un dret de propietat sobre un objecte és el primer que en reivindica la propietat, amb la condició (eventualment) d'haver satisfet una taxa sobre el dret.

De fet, el tercer principi es troba més en la teoria de Nozick que en la de Rothbard. El principi d'apropiació original es pot resumir amb la frase de l'economista Israel Kirzner: "Qui primer arriba, primer se serveix!", però no tots els liberals estarien d'acord en aquesta formulació tan radical.

Robert NOZICK (1938): és professor a Harvard i autor del clàssic *Anarquia, Estat i Utopia* (1974) que vol refutar les tesis de Rawls. Entre els seus llibres posteriors destaquen *Philosophical Explanations* (1981), *The Nature of Rationality* (1993), *Socratic Puzzles* (1997) i l'atricle: "Why Do Intellectuals Oppose Capitalism?" (1996). Nozick pretén anar més enllà d'un estat de natura anàrquic i propugna un "estat mínim" en forma d'agència estàtica de seguretat comuna. És un pensador deontològic i antiutilitarista. Tot considerant que per naturalesa només hi ha "individus diferents", cadascú "amb la seva vida pròpia" i que cada qual pretén conservar i donar sentit a la pròpia vida (l'única que tenim), proposa "contractes secundaris", d'inspiració kantiana que obliguen els individus a respectar-se mútuament com a fins en sí. Cap individu no pot ser utilitzat o sacrificat per a la realització d'altres fins sense el seu consentiment. Ningú no pot ser tractat com un mitjà al servei de cap finalitat, ni que sigui d'utilitat social.

La llibertat sense restriccions és necessàriament bona i totes les restriccions imposades pels altres són necessàriament dolentes, excepte quan són inevitables per prevenir la imposició de restriccions més grans.

Per tant cada individu té un dret inviolable de propietat sobre ell mateix i sobre les seves obres –i de legítima defensa. Introdueix una concepció procedimental de la justícia: "tota cosa que neix d'una situació justa, a la qual s'ha arribat per procediments justos és, en ella mateixa, justa". La seva màxima és:

De cadascú com el tria i a cadascú com sigui triat.

Nozik proposa que els individus s'organitzin en "agències de protecció mútua" que, per efecte de la concurrència en el mercat, es federarien fins arribar a una "agència dominant". Tindria la forma d'un Estat mínim (privat) que oferiria protecció als membres, compensacions als afectats per alguna decisió i un cert nivell de redistribució.

Tractant-nos amb respecte i respectant els nostres drets [L'estat mínim] ens permet, individualment, o amb aquells que triem, escollir la nostra vida i realitzar els nostres desigs i la nostra concepció de nosaltres mateixos (...) ajudats per la cooperació voluntària d'altres individus que posseeixen la mateixa dignitat.

Un estat que no sigui "mínim" significa una "violació del dret de gents"; un estat que imposa una redistribució per reduir les desigualtats socials, en realitat s'està "apropiant de les accions" de certs individus per beneficiar-ne d'altres, que esdevenen "propietaris parcials" dels primers, sotmesos a l'equivalent d'un "sistema de treballs forçats".

3.- Però són els economistes: l'Escola de Chicago (*Milton FRIEDMAN, 1912*) i darrerament de la "*public choice*" (*James BUCHANAN, 1919 – Gary BECKER, 1930 – Israel KIRZNER, 1930*), els qui han portat la teoria liberal a la pràctica econòmica. Proposen una economia mundial i desreglamentada, cosa que no vol dir "desregularitzada". Hi ha d'haver regles (lliurecanvi, antimonopolisme, globalitat, monetarisme...), però cal evitar els reglaments, sovint gestionat per buròcrates incapaços o per polítics que, en general, tot i que provoquin grans despeses antieconòmiques no poden ser perseguits penalment ni civil, quan fan fallida les empreses que dirigeixen –i que fan competència a les empreses privades amb l'ús de diner públic...– Consideren que el *free market* és la concreció de principis ètics de llibertats i antropològics de convivència. La "llibertat de triar" (títol d'un llibre de Friedman) és el principi racional que ha de regir la vida dels actors socials. Òbviament, cap producte no pot tenir un "preu just" al marge del mercat. Com que al mercat totes les transaccions són voluntàries (pots optar per no comprar, o per comprar a un altre), el preu no depèn de la utilitat o del mèrit, sinó de la lliure acceptació de les parts. Preu just és el que jo accepto lliurement pagar en un mercat competitiu, és a dir, sense monopoli (un únic venedor) o monopsodi (un sol comprador).

M. FRIEDMAN, premi Nobel 1976, és autor de dos llibres programàtics: *Capitalisme i llibertat* (1962) i *Llibertat de triar* (1980). Defensa unes estrictes tesis monetaristes –contra la tendència keynesiana a acceptar la inflació. Cal un control estricte de la massa monetària, sota pena d'augmentar l'atur i la pobresa. Rebutja la macroeconomia a favor de les consideracions microeconòmiques. Tot i que la seva obra fou coneguda pel gran públic arrel de ser adoptada (amb èxit, cal no oblidar-ho!) per la dictadura de Pinochet a Xile, cal dir que Friedman sempre ha estat contra tota dictadura perquè la llibertat de mercat i la llibertat política són indestruïbles. També s'ha manifestat sovint partidari de la legalització de les drogues, perquè només on hi ha mercat hi pot haver un ordre i una tria objectiva.

Milton Friedman proposa una reinterpretació del captivament dels consumidors, que no són éssers passius, sinó activament capaços de calcular els seus interessos, per "anticipacions racionals". Quan l'estat intervé en qüestions social provoca més problemes que altra cosa. Proposa que sigui la mateixa societat qui s'autoreguli. Reivindica, per exemple, el "xec escolar" per incentivar la competència entre centres educatius i l'impost negatiu, per motivar l'ocupació a través de l'estalvi. Però, cal recordar-ho, Friedman no és antiestatista: no hi ha societat lliure sense estat, de

la mateixa manera que no hi ha societat lliure sense lliure competència. L'estat ha de fixar les regles de joc com a àrbitre. El que de cap manera no pot fer és ser jutge i part alhora.

La llibertat és, abans que cap altra cosa, llibertat de triar, sense estar fiscalitzat per l'estat.:

Un cop, una de nosaltres va suggerir una nova festa nacional: el “dia de la independència personal”, el dia de l'any en què deixem de treballar per al govern (...) i comencem a produir per pagar els articles que separadament i individual triem a la llum de les nostres necessitats i desigs. L'any 1929 aquesta data hauria coincidit amb la data del naixement d'Abraham Lincoln, el 12 de febrer; avui [1979] es commemoraria cap al 30 de maig i, si la tendència continua així, coincidirà amb una altra Dia de la Independència, el 30 de juliol, cap a 1988.

En el capítol de més contingut ètic de *Llibertat de triar* (“Creats iguals”), Milton Fridman identifica la igualtat com a “igualtat d'oportunitats” però no, de cap manera, “igualtat de resultats”, que està en clara contradicció amb la llibertat.

Si una élite no té dret a imposar la seva voluntat als altres, tampoc no en té cap grup, ni tan sols una majoria. Tota persona havia de ser sobirana de sí mateixa. Sempre que no destorbés els similars drets dels altres. L'estat fou establert per protegir aquest dret –dels ciutadans membres i de l'amenaça externa- i no per atorgar un poder majoritari sense limitacions. (...) La meta dels creadors de la Constitució dels Estats Units d'Amèrica (...) era un estat nacional prou fort per defensar el país i per fomentar el benestar general, però, alhora, prou limitat en el seu poder per protegir el ciutadà individual i els diferents governs dels estats del domini de L'estat nacional. Democràtic en el sentit d'una àmplia participació en el govern, sí; en el sentit polític de govern de la majoria, decididament no.

L'error és pensar la justícia és l'estricta igualtat i no adonar-se que la llibertat és una tria per la diversitat. Una política que posi l'accent en la igualtat de resultats, no només posaria en perill l'economia sinó, també, la diversitat de la vida humana:

La vida no és equitativa. La creença segons la qual L'estat pot rectificar el que la natura ha produït resulta temptadora. Però també és important que reconeguéssim que en gran mesura ens beneficiem d'aquesta falta d'igualtat que deplorem.

No hi ha res d'equitatiu en el fet que Marlene Dietrich hagi nascut amb unes cames boniques que tots volem mirar, o en el fet que Muhammad Ali hagi nascut amb la destresa que n'ha fet un gran lluitador. Però, d'altra banda, milions de persones han gaudit veient les cames de la primera o, contemplant un dels combats del segon, s'han beneficiat de la falta d'equitat de la natura en crear l'una i l'altre. ¿Quina mena de món seria aquest si qualsevol persona, fos un duplicat de qualsevol d'altra?

James BUCHANAN, premi Nobel 1986, inicia l'escola de la *public choice*. que integra l'estat en l'anàlisi econòmica: rera la referència a l'interès general, pretesament servit pels poders públics, es dissimulen i prevalen els interessos particulars dels individus que acaparen el poder. En *The Calculus of Consent* (1962) i a *Els límits de la llibertat* (1975) aplica la microeconomia i l'individualisme metodològic (principi epistemològic que nega tota realitat a les entitats socials per entendre els fenòmens societaris com a processos complexos d'interrelació entre individus) per a desmuntar L'estat-Leviathan. Vol establir un “mercat polític” com a marc de les relacions polítiques. En definitiva, un ciutadà va al partit polític com qui va a un mercat i vol triar. Els governants ofereixen béns públics a canvi de vots i els electors es comporten com a consumidors

racionals, i organitzats en grups de pressió. Burocràcia, corrupció i recerca de rentes de situació són el que impedeix que la política es comporti plenament com un mercat, amb lliure concurrència. Buchanan està convençut que:

... avui dia, als Estats Units, la força de l'ètica del treball "puritana" s'ha erosionat molt seriosament, ja sigui directament, al nivell de les ofertes individuals de treball (...) ja sigui indirectament, com demostra l'aparent disposició a donar suport, tant a través d'institucions públiques com privades, a aquelles persones que no són productives per decisió pròpia. (*Ètica i progrés econòmic*. Servei d'Estudis de la Caixa, Bcn, 1995, p. 30).

El keynesianisme, enderrocant l'ètica de la responsabilitat i transferint a l'estat les funcions fins aleshores pròpies de la lliure competència, constitueix un factor de desmoralització. És prou coneguda la comparació que feu Buchanan entre el keynesianisme i la situació de dos homes, un dels quals té una poma i l'altre un quart de dòlar: El que té el quart de dòlar intenta aconseguir una situació ideal: que li donin la poma i, a més, gratuïtament. Un keynesià seria el que considera que això és correcte, però òbviament una societat així organitzada desincentivaria qualsevol esforç. El que és ètic, més aviat, és intercanviar "preferències per preferències" (jo vull poma, l'altre vol diners i, en conseqüència, tots ens fem feliços per l'intercanvi). La resta és caure en una moral de predicador. Tal com ho expressa a *Ètica i progrés econòmic*:

... Aquests predicadors també ens exigeixen que tinguem compassió amb els menys afortunats i que siguem caritatius, fins al punt de vendre allò que hem acumulat i donar-ho als pobres, unint-nos als miserables de la terra en les seves exigències contra els productius, deixar de perseguir el valor econòmic, tenir temps per olorar les flors, utilitzar els poders coercitius de la política per protegir les terres verges de la seva explotació econòmica, donar suport als esforços de les majories polítiques en exacció de tributs sobre aquells membres de les minories que realment practiquen les virtuts puritanes. La llista es pot ampliar més. Però ja deu haver quedat clar que la predicació amb èxit d'aquestes direccions pot ser improductiva i reduir de fet el valor econòmic en l'economia. Dit d'una altra manera, si els nostres predicadors aconseguïssin que els nostres companys participants en l'economia modifiquin el seu comportament d'acord amb el conjunt no-purità de normes morals o restriccions, tots podem estar pitjor, definit en els nostres propis termes.

Gary BECKER, premi Nobel 1992, és autor de *The Human Capital* (1964) i de *The Economic Approach to Human Behavior* (1976), que aprofundeixen sobre les relacions no estrictament mercantils, i sobre les tries humanes, aplicant les regles de l'anàlisi de les inversions econòmiques. L'educació, la professió, el matrimoni, l'ús del temps lliure... pot ser explicat també com una optimització de recursos.

Israel KIRZNER, encara no premi Nobel, autor de *Perception, Opportunity and Profit* (1980) i de *The Meaning of Market Process* (1992), ha revaluat la figura de l'emprenedor com l'home capaç de treure profit de la seva informació, de descobrir noves fonts de negoci, de trobar oportunitats noves, de buscar recursos insospitats... el dret de propietat és legítim a nivell ètic perquè recompensa la capacitat, l'enginy i l'esforç de l'emprenedor.

Podríem demanar-nos què ha aportat l'escola liberal nord-americana a la tradició liberal i, en resum, cal considerar com a mínim 6 elements:

- Valorar la societat oberta, la lliure competència i l'estat mínim quan Europa estava bocabadada pels experiments socialistes i autoritaris.

- Reivindicar un antintervencionisme radical.
- Proposar un buidatge de L'estat, en què les "agències" privades i competitives, prendrien el lloc dels monopolis estatistes.
- Desacralitzar, en conseqüència, la política.
- Introduir la idea del ciutadà com a "consumidor" de serveis polítics.
- Minimitzar els factors de tradició i de costum en les relacions humanes i insistir en el paper del càlcul racional.